

Luther-jubilæum. Præstegårdsliv siden reformationen

04. marts 2017 kl. 19:48

Af: Jens Rasmussen, fhv. hospitalspræst, ph.d.

Præstegårde har eksisteret siden 1100-tallet. Med reformationen i Danmark 1536 blev cølibatets ugifte stand ophævet, og hustruer og børn rykkede ind i præstegårdene.

Den ældst fungerende præstegård i Rimsø på Djursland går tilbage til 1593. Vi har stadig en del fredede præstegårde i brug, som går tilbage til 1600-tallet, f.eks. Visby (Ribe Stift), Notmark (Haderslev Stift) og Kølstrup (Fyens Stift). Præstegårdene svarede gerne til en storbondes gård med tre eller fire længer. Det gjaldt stald- og kornlænger, som nu oftest ikke eksisterer længere. Den i 1950 nedlagte Tommerup Præstegård fra 1692 er dog sammen med enkesæde genopført i Den fynske Landsby i Odense. I anledning af reformationsjubilæet har Fyens Stift arrangeret en udstilling i Den fynske Landsby om dansk præstegårdsliv siden reformationen. Udstillingen er åben fra 2. april til 31. august.

“

Præsten Oluf Pedersen i Middelfart døde, og hans enke blev gift med eftermanden Sone Lauridsen. Denne havde været temmelig modvillig til at gifte sig med enken.

Familien var det grundlæggende fællesskab i den lutherske husstand. Med Martin Luthers reformation i 1517 var præsten ikke længere alene hyrde for menigheden, men han blev tillige familiemenneske og husbond for sin husstand. Kaldelsen for mand og kvinde var - ifølge Martin Luthers skrift om den falske kyskhed (1523) - at opgive cølibatets ugifte stand og fastholde den ægteskabelige kyskhed. Præsten og hans hustru skulle leve med hinanden i fællesskab, og det var betragtet som en del af Guds skabelsesorden.

Forventningen blev, at dette familieliv skulle fungere i præstegården som et forbillede i sognet. Denne forventning til familielivet krævede en god økonomi, hvilket ikke altid var nemt at fastholde. Det krævede således god kapital for efterfølgeren i et præsteembede at overtage præstegården og at komme gennem det første år, for enken skulle have sin del af avling, præstetiende m.m.

Dertil kom "enkekonservingen". Præsten Oluf Pedersen i Middelfart døde, og hans enke blev gift med eftermanden Sone Lauridsen. Denne havde været temmelig modvillig til at gifte sig med enken. Men borgerne i Middelfart havde stillet ægteskab med enken som betingelse for kaldsbrevet. Der var ikke tale om noget lykkeligt ægteskab. Biskop Jacob Madsen noterede i sin visitatsbog 1588-1604, at den unge hr. Sone havde slået sig på flasken - han drak med kollegaen i Asperup. Hustruen klagede til biskoppen og ville have manden indstævnet, men blev afvist temmelig bestemt af biskoppen - "hun skulle tage vare på sin rok".

I løbet af 1700-tallet faldt antallet af enkers giftemål med efterfølgeren i embedet. Synet på den individuelle kærlighed blev mere positivt med fromhedens og den personlige friheds tiltagen, dvs. med pietismens og oplysningens tidsalder. Til præstens enke blev der bygget enkesæder. Væsentligt var også, at Danske Lov fra 1683 bestemte, at enkepensionen skulle udredes af efterfølgeren i embedet. Præstens hustru har i præstegårdens husstand haft en betydelig selvstændig rolle i det huslige liv og den praktiske side af familiens administration.

Ud over familielivets kaldsgerning var præstegården også et væsentligt center for formidlingen af den lutherske kultur i landet. Den lutherske præstegård var et teologisk, musikalsk og samfundskulturelt dannende fællesskab. Læsekredse og bibelske forsamlinger med salmesang levede allerede i pietismens tid i 1700-tallet. Dertil kom lånebiblioteker i præstegårdene i 1800-tallet til brug for sognemenighederne. Det landøkonomiske fællesskab med almuen havde stor betydning for det folkelige fællesskab mellem præstefamilie og menighed. Præstegårdens avling var afgørende for præstens indtægter. Præsten skulle være landbrugskyndig, også selvom han overdrog det praktiske arbejde til en forpagter.

I 1800-tallet blev præsten født formand for både fattig- og skolekommission. Mange fattige besøgte præsten i præstegården. Hver mands frivillige kristelige pligt til at hjælpe de fattige ændredes med Fattigloven af 1803, hvor lokalsamfundet herefter blev socialt forpligtet overfor de fattige. I Danmark var præsten sat i spidsen for denne statslige indsats overfor fattige i lokalsamfundet. Statens sociale krav til præsten var mindre udtalt i Sverige, hvor præsten var en del af fattigforsorgen som medlem af fattigbestyrelsen, men ikke ledende. I de tyske stater (især Preussen) tog præster - f.eks. med inspiration i pietisme og vajsenhuse - sig først og fremmest frivilligt af fattige som en kristen pligt (diakoni). Med den danske præstestands statslige forpligtelser blev præstegården et socialt og folkeligt sted. Præsten var ved siden af sit forkyndende kald den lokale kongelige embedsmand i sognet.

Pastor U.A. Plesner i Humble på Langeland rejste en debat i 1832 om præstens rolle i forbindelse med de nye fattig- og skolelove. Han kom for ofte i et modsætningsforhold til sin menighed, når han med de af staten pålagte praktiske opgaver skulle "træde i en tilsyneladende Opposition til sin Menighed, som Politiofficiant, Skattepaaligner og Skatteopkræver etc. etc."

Præstens embede omfattede forkyndelse, kirkelige handlinger og kirkebogsregistrering. Dertil den praktiske verdslige administration, som tog til i 1800-tallet. Det betød, at præstegården blev mere folkelig med mange besøg fra sognets beboere. Fra at være et studereværelse blev præstens værelse efterhånden til et præstekontor, hvor man ikke blot kom pga. kirkelige handlinger, men også for at få verdslige og folkelige forhold ordnet. Endvidere udviklede præstegården sig i 1900-tallet, hvor det blev populært, at præstefamilien åbnede præstehjemmets private stuer for menighedens møder om foredrag, bibellæsninger, ydre mission m.m. Det var aktiviteter som fremkom i kølvandet på vækkelsesernes to retninger Grundtvigianisme og Indre Mission.

I dag fungerer præstegårdene mere som privat bolig end som bred folkelig institution. Sognegårdene har holdt deres indtog. Samfundets ændrede familiestruktur har påvirket præstegårdens familieliv. Der er mange steder ikke længere de samme forventninger til præstens familie om engagement i sognet, som den gamle præstegårdskultur afspejlede.